

УДК.821.161.2

Наталя ЗАРУДНЯК,

викладач

(Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини)

ОБРАЗ ЧЕРВОНОЇ РУТИ У ТВОРЧОСТІ ОЛЕКСАНДЕРА ДЕ

У статті досліджується рецепція творчості Володимира Івасюка у романі Олександера Де «Червона рута». З'ясовуються погляди О. Де на роль пісні в житті людини й нації на прикладі образів Петра Байди, Володимира Івасюка, Михайла Козака, України. Простежується символічне поле образу червоної рути. Фольклорні витoki творчості В. Івасюка розглядаються як одна з причин її популярності.

Ключові слова: пісня, символ, фольклор, образ, світогляд, рецепція, роман.

Олександр Де (Барчук) – поет, драматург, прозаїк, художник, музикант, філософ, бізнесмен, проживав поблизу Лондона. Дитячі та юнацькі роки пов'язані із селами Христинівського й Уманського районів на Черкащині. Писав українською та англійською мовами. Належав до «неопросвітителів» у діаспорі. Вважав найважливішими завданнями діаспори – вижити і донести правдиву історію України до нащадків, до світової громадськості; виховати власних дітей на українських традиціях, зберегти національну ідентичність. Усе життя писав твори, в яких правдиво намагався відтворити життя підрадянської України, а також життя українських емігрантів на чужині. Вірив у силу роду, що Україна як рівноправна з часом увійде в європейську співдружність.

Творчість О. Де не вивчена і не відома широкому загалу, потребує детального дослідження. Художньому доробку автора присвячені статті Володимира Поліщука [8], Василя Пахаренка [7], Степана Павленка [6].

Роман О. Де «Червона рута» – спроба художнього осмислення ролі української пісні в житті людини, її потенціалу як засобу популяризації України у світі, формування національної свідомості. Постать Володимира Івасюка художньо підноситься до образу Прометея, який віддав життя за Батьківщину.

Роман написаний англійською мовою у 1986 – 1987 роках. У ньому відчутні ремінісценції біографічної повісті Михайла Івасюка «Монолог перед обличчям сина» [4], яка була надрукована в газеті «Молодий буковинець» (1987 р.).

За словами Параскевії Нечаєвої, композитор Володимир Івасюк «для української культури важив, мабуть, не менше, ніж Василь Стус чи Алла Горська, бо його пісні, які співав увесь світ (це без перебільшення – свідчень тому чимало в архіві Меморіального музею Володимира Івасюка), повертали українцям самоповагу, гордість, зневажену тими, хто називав себе інтернаціоналістами, а насправді був без роду й племені» [5, с. 3].

Володимир Івасюк стояв біля витоків української естрадної пісні, зумів у своїх творах органічно поєднати ритми сучасності з елементами традиційного українського співу. Музикант, композитор, поет, вокаліст, художник, медик, він почував себе цілком комфортно в середовищі літераторів (батько, Михайло Григорович, працював на кафедрі української літератури Чернівецького університету, був членом Спілки письменників).

Володимира Івасюка називали українським Шубертом, який мріяв, щоб надзвичайно музична українська нація дала світові, крім Миколи Лисенка, ще імена, які стояли б поряд із Моцартом, Верді... За словами батька, болісно сприймав історію української музики; вважаючи, що українська музична культура ігнорується і зневажається з єдиною метою – виробити комплекс національної меншовартості. Українська музика, на його думку, легко могла б здобути популярність серед інших народів, бо «мелодійність української мови у сполученні з музикою дає чудовий естетичний ефект» [4, с. 86]. Володимир Івасюк був переконаний, що «український простолудин несе в собі аристократизм найвищого ступеня» [4, с. 86], проте нарікав на вольовий компонент вдачі «дуже талановитих» українських людей, енергійність яких, «на жаль, не сягає рівня талановитості» [4, с. 86].

Творив Володимир Івасюк в часи, коли все національне в культурі «душилося суслівсько-маланчуківською машиною» [6, с. 6]. Одне за одним сипались на голови учасників вокально-інструментальних ансамблів розпорядження заборони, вказівки. «І все з єдиною метою – так званого підвищення ідейно-тематичного рівня виконуваних творів. Серед цих «ідейно-політичних» розпоряджень було й обмеження виконувати не більше трьох творів композиторів-аматорів, і насаджування тематичних програм» [4, с. 6].

Особливої популярності в 70-х роках набула пісня «Червона рута», яку 13 вересня 1970 року Чернівецька телестудія транслює із Центральної площі у виконанні Олени Кузнецової та Володимира Івасюка. На площі та сусідніх вулицях припинився автомобільний рух під час її виконання [4, с. 113]. Пісню включає до свого репертуару ансамбль «Смерічка» Левка Дутківського. У 1971 році «Червона рута» перемагає на Першому всесоюзному фестивалі «Пісня-71», звучить на заключному концерті в Останкіно. «“Червону руту” люди прийняли всім серцем... Це була не позичена, а ніби самим народом написана пісня, яка ... стала чи не найвищим проявом української естради, що тільки-но почала зароджуватися» [4, с. 5]. Популярність пісні була надзвичайною. Її співали повсюди. Сам Володимир Івасюк зізнавався, що якось на вулиці почув «Червону руту» у виконанні солдат. Це було для нього такою несподіванкою, що мимоволі сам рушив за строем [4, с. 119]. Пісню вносять до свого репертуару польські вокально-інструментальні ансамблі «Но то цо», «Скальдови»; а також – «Пісняри», «Сеспель», «Корабелі», «Кобза», «Веселі мушкетери»... За кордоном видаються платівки з піснями В. Івасюка, текст «Червоної рути» газета

«Вісті з України» друкує в англійському перекладі. Знято телевізійний музичний фільм «Червона рута»; при Чернівецькій філармонії створено вокально-інструментальний ансамбль «Червона рута»...

Для Олександера Де, який вірив у силу слова, популярність «Червоної рути», яка презентувала світові Україну, українську мову, була черговим підтвердженням мелодійності рідного слова, таланту народу, який гідний посісти достойне місце серед світової спільноти. Постать Володимира Івасюка, життя якого обірвалося за трагічних обставин на вершині слави, навколо смерті якого було безліч чуток, відвертої брехні, підтасовування фактів, випадків залякування, Олександр Де міфологізує. У романі він зображений українським інтелігентом-патріотом, інтелектуалом, сповненим національної гідності, героєм, який полатився життям за любов до України, свої переконання. Він позбавлений амбітності, черпає сили з народу і творить для його блага. Надзвичайно працьовитий, цінує кожную хвилину, позбавлений будь-яких шкідливих звичок: не купив, не пив (лише інколи – вино), «платонічно дуже романтичний, але ухилився від серйозних відносин із дівчатами» [2, с. 276].

Володимир Івасюк Олександера Де свідомо вибирає смерть, відмовившись писати російські пісні, які дали б йому можливість відвідати Америку, Канаду, отримати престижну квартиру в Москві, дачу під Москвою, машину, можливість просто жити. «Я чув, що ви бажали би ... на власні очі побачити, які популярні є ваші пісні між українськими емігрантами» [2, с. 280]. Відмова Володимира означала вилучення його пісень з репертуару Софії Ротару, яка отримала дозвіл на гастролі в Канаду. «Певно, там співатиме ваші пісні. Може ні. Усе залежатиме від вас» [2, с. 280].

Образ Володимира Івасюка наділений романтичними рисами. Ще Марко Вовчок зображувала у своїй повісті Кармалюка таким, що викликав захоплення, а то й любов тих, проти кого боровся. У романі «Червона рута» Володимир Івасюк теж подобається Михайлу Козаку, який веде його справу, а пізніше і вбиває, тільки не вродою, як герой Марка Вовчка, а внутрішньою силою, ерудованістю, освіченістю, гордістю, порядністю, талантом – особистісними рисами. Постать Володимира Івасюка художньо підноситься до образу мученика ще й, очевидно, тому, що могила композитора була освячена автокефальною церквою.

У романі «Червона рута» Олександр Де причиною, яка змусила Андропова завести справу на композитора, зображує саме надзвичайну популярність пісні «Червона рута». Найкращий слідчий майор Федін, який був у підпорядкуванні Андропова (його навіть називали Шерлоком Холмсом), в одному зі своїх рапортів про контрабанду у графі для випадкових спостережень написав про надзвичайне враження, викликане тим, що найпопулярнішою піснею між прикордонниками, жителями Ташкенту була «Червона рута», яку «прикордонники співали ... і

маршируючи, і на дозвіллі» [2, с. 278]. Дивним є, що всі співають цю пісню по-українському» [2, с. 278].

О. Де художньо відтворює популярність «Червоної рути» у романі через сприйняття її персонажами. Так, вона є улюбленою піснею Петра Байди (українця, який змушений проживати в Англії). Отримавши від доньки касету із записом «Червоної рути», він так розчулився, що ледь стримував сльози, – запевнив доньку, що дуже любить її. Подарунок зробив його щасливим і здатним протистояти, «байдуже, що надворі холодний вітер жбурляв поперед себе віхтями дощ, йому потрібно було вийти з хати і зустрітися із ним віч-на віч» [2, с. 63].

Англієць Тоні, який терпіти не міг класичної музики, а також модерної, «наче бо зотягуваної кастрованими хлопцями» [2, с. 116], «Червону руту» визнав чудовою, а голос співачки «пречудовним». Група довговолосих хлопчаків у товаристві худющої повногрудої дівчини, губи якої нафарбовані майже чорною помадою, також слухають посеред вулиці «Червону руту», навіть намагаються спекулювати на ній (продати втридорога касету). Наркоманка Аманда, яка не вміла кохати по-справжньому, теж прохає Петра не забути «спеціальної касетки» з піснею. Для неї, англійки, назва «Червона рута» звучить мелодійніше, ніж «Red Rue» [2, с. 208]. Вихованець Спецшколи Михайло Козак, який мав велику колекцію класичної музики, народних та популярних пісень, повну колекцію Лещенкових пісень і циганських романсів, серед нових пісень найбільше цінував «Червону руту» у виконанні Софії Ротару, пісня йому сподобалася з першого ж прослухування. Він і сам умів грати на гітарі, колись навіть склав власну пісню. «Михайло часто чудувався, чому композитора «Червоної рути» не відзначили державною премією» [2, с. 275]

Екскурсовод Таня, що знайомила іноземних туристів із Києвом, родом з Ташкенту, вважала, що в Україні людині необхідно знати лише російську мову. Зневажаючи селян, дозволяючи собі бути нечемною з ними, співпрацюючи з органами КДБ, вона все ж хвалилася Петрові, що потроху вивчає українську мову, коли співає українські пісні. Таня повідомила Петрові, що «Червона рута» є найпопулярнішою піснею у Києві, також розповіла про Володимира Івасюка. Переїнявши зневажливе ставлення до селян, дівчина захоплювалася піснею, в основі якої їх дух. Володимир Івасюк повертав людей обличчям до України. А селяни у ХХ столітті і були основними носіями української культури, мови. Петро пишався, що Тетяна сприйняла його за одного із селян, які «застрягли по коліна в чорноземі» [2, с. 302], були «творцями чудових міст, таких, як Київ, творцями прекрасних пісень і танців» [2, с. 302].

За словами батька композитора, образ червоної рути зацікавив Володимира Івасюка ще в шкільні роки, коли він прочитав у «Коломийках» Гнатюка рядки: «Назбирала трезілля, червону рутоньку, // Та схотіла зчарувати мене, сиротоньку» [4, с. 112]. В. Івасюк, захоплений красою Карпат, романтикою гуцульського фольклору, неповторними образами

цього краю, блукав гірськими селами і намагався знайти якісь згадки про червону руту. На Косівщині він знайшов новий варіант коломийки про цю рослину, а на Путильщині, у Розтоках, записав легенду про загадкове чарзілля, яке постає у народних переказах символом вічного чистого кохання.

Для себе Володимир Івасюк ще в шкільні роки з'ясував, що народнопісенна основа – це та основа, на якій варто будувати свою творчість. Батько композитора писав, що сім'я була вражена мелодійністю, задушевністю творів сина. «Червона рута» була піднесеним свідченням в коханні, пісню вірності, людської шляхетності.

Коли після смерті дружини Бетті Петро напивається, відчуваючи себе самотнім, покинутим, ображеним, винуватим, нікому не потрібним, коли ловить себе на тому, що розмовляє сам із собою та з кішкою Шібою, яка визнаватиме його за господаря, поки буде ситою, навіть якби він був «зовсім божевільним», «необережно» (на підсвідомому рівні) ставить платівку з пісню Володимира Івасюка «Червона рута» у виконанні Софії Ротару. «Хай музика буде харчами моєї душі» [2, с. 40], – промовив сам до себе словами Вільяма Шекспіра. Музика близька внутрішньому світу (духовне). О. Де вірив у силу слова, яке може змінити світ. Володимир Івасюк вважав, що без музики людина здичавіє. Слова пісні викликали образ матері – такий, як на останній фотографії перед смертю. Для Петра то був момент катарсису. Він розплакався, а «за вікном по-щедрому сніг засипав світ» [2, с. 40]. Символіка білого кольору – знищення старого, чистота, початок нового життя, черговий виток, нові цілі в житті.

Пісня, очевидно, сприймалася Петром і як символ кохання до дружини, з якою після одруження завжди був поряд, піклувався, ніколи не зраджував, і як символ туги за нею. Це також символ України, матері, природи. Врешті, вперше після смерті батька, прослухавши пісню, Петро знову зміг писати, відчуваючи від цього моральне задоволення. Пісня духовно зміцнила. Краса на тлі буденної недосконалості зміцнює.

Про «Червону руту» В. Івасюка читаємо: «Вона така чиста, благородна, високоморальна, як і він сам. Тільки благородна людина може творити красу» [4, с. 110]. «Образ червоної рути з першого дня набуває у поезії і музиці сили високопоетичного символу» [4, с. 114]. «Фантастична «Рута» всіх приголомшила своєю неординарною суттю, подіяла на уяву, посправжньому здивувала. Її широка популярність викликана передовсім новим образом, новим символом у літературі і пісні. Вона дуже скоро починає обростати романтичними оповіданнями, легендами, казками, її піддають найрізноманітнішим інтерпретаціям» [4, с. 117].

Фантастичний елемент пов'язаний з квіткою червоної рути, елемент фантастики був і в стосунках Петра й Елізабет. Уже з першої зустрічі Елізабет запросила Петра додому. Це був своєрідний виклик матері, який закінчився шлюбом. Петро часто розмірковував над тим, що керувало тоді ними обома. Для обох то був перший статевий досвід. Через роки п'яна Елізабет вигукнула Петрові: «Так, я є сука: я заставила тебе мене покохати»

[2, с. 21]. Проте, як і в «Червоній руті», ніхто не примушував Петра кохати її. От що не зумів її врятувати, хоча знав, що шкодить невтручанням, проте ніколи не зміг би відмовити їй принести пляшку спиртного з магазину. Петро з Елізабет споріднені на метафізичному рівні: він відчував ту мить, коли вона помирала, хоч і не був поряд (гострий біль у грудях). Навіть чув слова дружини: «Пробач мені, мій любий. Я кохала тебе. Доглядай себе...» [2, с. 35].

Жовті квіти червоної рути раз у десять (чи, за іншою версією, раз у двадцять) років «полум'яніють червоним цвітом», якщо її зірве людина, то не знатиме «гіркоти розлуки і гострого болю зради» [4, с. 118], завжди буде коханою і щасливою. Подружжя Петра та Елізабет було вірним, та в час, коли Елізабет почала пити, щасливим не було. У хвилини, коли Елізабет була тверезою, вона все одно приваблювала Петра своєю вродою. «Трималася поважно, з усмішкою розсипала пелюстки відквітлої квітки щастя» [4, с. 24]. Він глянув у її блідо-сині очі... В молодості її коси були майже червоного кольору, але не цілком червоного ... золото-каштанового... Бурштинового. Тепер ... були змішані зі срібними ниточками, і вона виглядала, як ангел: світло малювало золоту корону навколо неї [2, с. 18-19]. Вона Петра називала всезнаючим і роботящим Божком. Після прослуховування «Червоної рути» Петро повертається до роботи над своїми творами, якими хотів донести до людей правду про Україну і Українців, якими боровся за звільнення батьківщини від радянського режиму.

За розповідями Тараса Мельника та Сергія Козака, червона рута з'являлася в часи лихоліття. «Червона диво-квітка пов'язувалася з боротьбою наших предків-українців за своє вільне життя» [4, с. 118]. Символом вічно живого і незнищеного українського народу постає квітка з легенд, у яких розповідається, що нападники ніколи не могли знищити її, вона спалахувала блакитним полум'ям, але у вогні не згорала. Червону руту передає з журавлиним ключем дівчина своєму полоненому коханому – пробуджені спогади та неймовірні сили допомагають галерникам побити наглядачів і повернулися до берегів рідного краю.

Символом єднання з Петром, кохання та щастя стала «Червона рута» для німки Сілке, яка була принцесою за походженням; її захопив Петро українською культурою, вона народила йому двох доньок-близнючок – Софію й Марію. (Це тим знаковіше, що її тітка, теж принцеса, так і не змогла знайти після війни собі «принца на білому коні», залишившись самотньою). Тут обернений відгомін минулого, в якому українські князівни ставали дружинами європейських монархів. О. Де цікаво інтерпретує давньогрецьку легенду про юнака і дівчину, на кохання яких зазіхнув старий Еол, що, обурений відмовою дівчини, перетворив пару на руту із жовтим суцвіттям та ясенець [4, с. 117]. Сілке з Петром теж закохуються на острові, тільки Сілке двадцять два роки, а Петрові – шістдесят. Сілке зраджує молодого хлопця Ганса-Йогана, а закохується саме в 60-літнього Петра, який «стояв

над усіма, як Бог Олімпу» [2, с. 351]. «Ти поет, мій Поет-бог, я почувуюся ушанованою твоїм коханням» [2, с. 356]. Українець Петро наділений більшою привабливістю, ніж Еол. Сілке свідомо прагнула народити дитину від Петра. «Сілке... задоволено всміхалася... – Чи ти не бажав би бути батьком принца чи принцеси?» [2, с. 352]. Покинувши острів, вона вийшла заміж за німця, проте кохання продовжило жити в двох доньках, для яких матір планує найняти професора, який би вчив української історії, мови, культури.

У своєму романі О. Де творить новий міф про червону руту. Так, керівник Львівського КДБ, повторюючи слова Андропова, говорив, що такої рослини, як «червона рута» немає. «“Червона” значить ми, наша партія, наша ідеологія. Червону руту не шукай вчорами, – він співає, і більшість людей знають, про що він співає! Дуже небезпечний» [2, с. 282]. Отже, червона рута сприймається у творі ще і як символ протесту проти радянського режиму, комуністичної партії. Як і в давнину, коли червона рута з'являлася в часи лихоліть і її не можна було спалити, так і в ХХ столітті «Червону руту» не можна було знищити, навіть позбувшись автора. О. Де інтерпретує булгаківську фразу: «Пісні, як і книги, не горять» [2, с. 281].

Отже, у романі Олександера Де червона рута символізує українську пісню, кохання, тугу за втраченим коханням, Україну, творчість, протест проти радянської влади, віру в майбутнє українського народу. Пісня «Червона рута» зцілює красою, зображується як твір, який здобув світове визнання; вона була небезпечною для радянського режиму тим, що популяризувала Україну, українську мову у світі, пробуджувала національну свідомість українців.

Література:

1. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 664 с.
2. Де О. Червона рута / Олександр Де. – К. : Чайка, 1998. – 375 с.
3. Дмитренко М. Українські символи / М. Дмитренко, Л. Іваннікова, Г. Лозко та ін. – К. : Редакція часопису «Народознавство», 1994. – 140 с.
4. Івасюк М. Г. Монолог перед обличчям сина / М. Г. Івасюк. – Чернівці : Золоті литаври. – 2000. – 205 с.
5. Нечаєва П. Залишилась батьківська печаль / П. Нечаєва // Івасюк М. Г. Монолог перед обличчям сина / М. Г. Івасюк. – Чернівці : Золоті литаври, 2000. – С. 3 – 5.
6. Павленко С. Ненавидіти не навчився / С. Павленко // Уманська зоря. – 1999. – 31 липня. – С. 1, 4.
7. Пахаренко В. «У людській підведусь поставі...» (Олександр Де) / В. Пахаренко // Рідні голоси з далеких далей : наукове видання. – Черкаси : Відлуння-плюс, 2000. – С. 138– 141.
8. Поліщук В. Творчість письменників зарубіжжя – уродженців Черкащини в контексті українського письменства (Штрихи до проблеми) / В. Поліщук // Рідні голоси з далеких далей : наукове видання. – Черкаси : Відлуння-плюс, 2000. – С. 10 – 21.

9. Словник символів / О. І. Потапенко, М. К. Дмитренко та ін.; за заг. ред. О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка. – К. : Редакція часопису «Народознавство», 1997. – 156 с.

Н. Зарудняк. Образ красной руты в творчестве Александра Дэ

В статье исследуется рецепция творчества Владимира Ивасюка в романе А. Де «Красная рута». Выясняются взгляды А. Де на роль песни в жизни человека и нации на примере образов Петра Байды, Владимира Ивасюка, Михаила Козака, Украины. Прослеживается символическое поле образа красной руты. Фольклорные истоки творчества В. Ивасюка рассматриваются как одна из причин его популярности.

Ключевые слова: песня, символ, фольклор, образ, мировоззрение, рецепция, роман.

N. Zarudnyak. The Image of Red Rue in works by Alexander Der

The reception of V. Ivasyuk's art in the novel «Red Rue» by A. Der is examined in the article. A. Der's views on the role of a song in person's life and in life of the nation on example of such characters as Petro Bajda, Volodymyr Ivasyuk, Myhajlo Kozak and Ukraine are found out. The symbolism of the red rue image is retraced. Folk beginnings of Volodymyr Ivasyuk's art are considered as one of the reasons of its popularity.

Key words: song, symbol, folklore, image, ideology, reception, novel.